

LÁNYI GÁBOR

„Inkább okos voltam, mint erős”Ravasz László lemondatásának körülményei (1948)¹

Miért nem volt Ravasz-per? A héten egy katolikus konferencián jártam. Bár a fókusz 1989 fordulatain volt, mégis ezt a későbbi korszakot elemezve is megkerülhetetlen volt Mindszenty bíboros koncepció perének felidézése. „Ti – mármint mi reformátusok – hogyan úsztátok meg?” – hangzott a kérdés. Miért nem volt Ravasz-per? Az evangélikusoknál ott volt az Ordass ügy, katolikusoknak, Mindszenty mellé még egy Grósz-per is jutott. A kommunista diktatúra koncepció kirakatperekkel intézett agresszív támadást a katolikusok és evangélikusok ellen. Miért voltunk mi kivételek? Valóban azok voltunk?

Bár Ravasz Lászlót valóban nem hurcolták meg koholt vádakkal a nyilvánosság előtt, mégsem nevezhetjük kivételezésnek, kesztyűs kézzel való bánásmódnak, ami vele történt. Sőt éppen Ravasz félreállítását volt a kibontakozó kommunista diktatúra egyházellenes támadásának a nyitánya. Személyében egy rádióból ismerős hangnak, egy éranak, egy nemzedéknek üzentek hadat az új térfoglalók. 1948 májusi lemondtatása után egy hónappal államosítják az iskolákat, szeptemberben letartóztatják Ordast, koncepció perbe fogják, októberben megszületik az egyházzal kötött kényszer-Egyezmény, amely az önfenntartó képességétől megfosztott egyház számára az államsegély lélegeztetőgépe képében szavatolja a pártállam kontrollját; karácsony másnapján pedig az esztergomi prímási palota kapuján dörömbölnek.²

Mondhatnánk, Ravasz ajtaján nem dörömböltek, neki megadták Ravasznak a méltóságteljes visszavonulás lehetőségét – ez részben igaz is. De ha megnézzük a lemondáshoz vezető események láncolatát, akkor egy bolsevik machiavellista eszköztárral, a fokozatos nyomásgyakorlás válogatott eszközeivel végrehajtott tudatos folyamatot láthatunk. Előadásom célja ezen alapvetések mentén bemutatni ezt a szűk egy hónapig tartó folyamatot, levonni tanulságait.

A püspöki lemondatás nyitánya egy ünnepi esemény, ironikus módon éppen egy püspökszentelés: Szabó József evangélikus püspök beiktatása Salgótarjánban (1948. március 18-án). Az állam nevében egy „papgyerek,” Mihályfi Ernő, a köztársasági elnöki hivatal vezetője mond köszöntőt. Papíron ő Tildy embere (de hát Tildy hónapjai is meg vannak már ekkor számlálva) és Mihályfi ekkor már Rákosi nótáját fújja. Az ünnepi köszöntőben nyílt támadást intéz Dunamellék főgondnoka, a Horthy korszakban igazságügyminiszter Lázár Andor ellen: „Hogyan bízhatna a demokrácia abban az egyházban, amelynek egyik legfőbb világi vezetője igazságügy-ministerséget viselt abban a rendszerben, amely Rákosi Mátyást, nem egy párt, hanem az egész magyar nemzet egyik legkiválóbb vezetőjét börtönbe zárta? [...] A sürgős őrsváltást joggal követeli az egyháztól a demokrácia [...]”³

¹ Az előadás azonos címen jelent meg: *Theologiai Szemle* 64, 2021/4, 227–229.

² A folyamat bővebb bemutatását lásd: Kiss Réka: Megemlékezés Ravasz László lemondatásának 70. évfordulóján, *Dunamellék. Dunamelléki Református Egyházkerületi Közlöny*, 2018/30, 2018. május 9, 1–3.

³ Idézi LADÁNYI Sándor: Vázlatos történelmi áttekintés a Magyarországi Református Egyház közelebbi múltjának alakulásáról, in: Barcza József–Dienes Dénes (szerk.): *A Magyarországi Református Egyház története. 1918–1990*, Sárospatak, Sárospataki Református Kollégium Teológiai Akadémiája, 1999, 101–139, 110.

Ravasz protokollból jelen van ezen az eseményen, végighallgatja a szónoklatot. Az üzenet bizonyára célba talált: egyházkerületi elnöktársa személyében őt támadják: „A sürgős őrsváltást joggal követeli az egyháztól a demokrácia.”⁴

A nyomás növekszik. Két hétre rá, március 31-én, két református politikus keresi meg Ravaszt. Veres Péter, honvédelmi miniszter, a Nemzeti Parasztpárt elnöke, és Dobi István az ekkorra már „felszámolt” kisdobozpárt elnöke, mindketten – ha kényszeredetten is – de már a kommunisták szekértolói. Üzenetük egyszerre érthető baráti tanácsként, de fenyegetésként is.⁵

A találkozó atmoszféráját jól mutatja, hogy Pap László a pesti teológia dékánja, amikor a találkozó alatt elment a püspöki hivatal ajtaja előtt felfigyelt arra, hogy valaki kiabál a püspökkel. Ijedt kérdésére, Ravasz titkárnője (Juszkó Eta) informálta, hogy Veres Péter van bent, ő emeli fel néha a hangját.⁶

Veres és Dobi szerint ők az „összes párt és a kormány nevében” jöttek Ravaszhoz, akik „kívánják az egyház vezetéséből azoknak az embereknek az eltávolítását, akik a régi rendszerhez tartoztak és az új rendszernek nem tudnak elég személyi biztosítékot nyújtani.”⁷ Nem lepi meg Ravaszt, hogy a világiak közül elsősorban Lázárra gondolnak. Az viszont már meglepi, hogy a lelkészi vezetők között elsőrendben őt magát nevezik meg, mint aki „az új rendszernek nem tud elég személyi biztosítékot nyújtani.” De Ravasz is meglepi őket. Felfedi, amúgy is tervezte év végi nyugdíjba vonulását. Nyitott kapukat döngölni. – Ravasz időt akar nyerni. Az év végi visszavonulás esélyt adna neki, hogy megfelelő kezekbe adja át az egyházkerület vezetését.

De a hatalom türelmetlen, fokozza a nyomást. A Veressel és Dobival folytatott beszélgetés másnapján – április 1-én – Lázár Andorért „jön a fekete autó.” Rákosi jegyezte meg később, hogy Lázárt mindenki milyen gerinces embernek tartotta. Csak őt nem lepte meg, hogy ez a híres gerinc egy éjszaka alatt tört meg az Andrassy út 60-ban.⁸ Bevitele másnapján kiengedik Lázárt, első dolga, hogy benyújtsa főgondnoki lemondó levelét, amiben írja: „Remélem, hogy lemondásommal az adott körülmények között szolgálatot tehetek egyházamnak.”⁹

Még aznap más vendégei is vannak Ravasznak. Bereczky Albert érkezik Victor Jánossal együtt, elmondásuk szerint azért, hogy Veres és Dobi akciójának elébe vágjanak, felkészítsék Ravaszt a miniszterek üzenetére és a sokktól megkímélik. Ravasz higgadtan informálja őket, hát ezzel elkéstek. Ekkor már az utódlás kérdése is terítékre került, ezt nem meglepő módon maga Bereczky veti fel. De csalódhat, mert Ravasz nem őt, hanem egyházújító szolgálatában régi, *megbízhatónak vélt* Kálvin téri lelkésztársát, Muraközy Gyulát nevezi meg utódjául. Bereczky szabadkozik, ő amúgy sem vállalhatná el az utódlást, soha nem tudná lemosni magáról, hogy helyzet ilyen alakulásában neki is része volt. Viszont Victorral együtt gyözködik Ravaszt, hogy Muraközy „imposszibilis” – lehetetlen – jelölt. Az államhatalom nem fogadná őt el, ahogyan Ravasz többi alternatíváját, Szabó Imre és Benkő István espereseket sem. Végül Ravasz barátja, a volt erdélyi püspök, ekkor debreceni teológiai tanár, Makkai Sándor személyében egyeznek meg, mint a „posszibilis” utódban.¹⁰

Kis szünet, aztán két nap múlva, április 4-én, egy váratlan esti telefonhívás. Péter János, egy 37

⁴ Ua.

⁵ RAVASZ László: *Emlékezéseim*, Budapest, Református Egyház Zsinati Irodájának Sajtóosztálya, 1992, 331.

⁶ PAP László: *Tíz év és ami utána következett 1945-1963*, Bern, EPMSZ, 1992, 62.

⁷ Ravasz: *Emlékezéseim*, 332.

⁸ Uo., 343.

⁹ Idézi Ladányi: *Vázlatos történelmi áttekintés*, 111.

¹⁰ Ravasz: *Emlékezéseim*, 334.

éves feltörekvő fiatalember, a Bethesda egykori lelkésze, jelenleg Tildy titkára hívja fel otthonában Ravaszt. Karl Barth magyarországi körútja végére ért.¹¹ Mielőtt holnap hazautazik beszélni szeretne a püspökkel – közli a hírt. Ravasz este 9-kor lakásán fogadja a híres bázeli teológust. Barthot Péter János hozza el, Bereczky is becsatlakozik. Barth már tud Ravasz visszavonulásának tervéről, haragra gerjeszti Veres és Dobi arcátlansága. Barth is meglepetéssel szolgál: Péter Jánost javasolja Ravasz utódjául. Fiatal, jó munkabírású, jó teológus, kész diplomata – méltatja – és nem utolsó sorban „persona grata” – kegyelt ember – már ami az államhatalommal való kapcsolatát illeti. (Talán itt jegyezhető meg az, hogy Ravasz majd csak 1956-ben értesül Tildytől arról, hogy Péter János már ekkor orosz kémként tevékenykedett.)¹² Ravasz szabadkozik. Péternek éppen ez a hatalom általi „kegyeltsége” az, ami miatt Dunamellék őt *szabadon*, nem választaná meg. Ravasz tartja magát: az egyház számára Makkai lenne a megfelelő utód.

Újabb szünet. Április 8-án Ravasz püspöktársaival az egyház és állam viszonyának kérdéseiről folytatott megbeszélésre hivatalos Tildy Zoltán köztársasági elnökhöz. Tildyn kívül jelen vannak az ügy eddigi szereplői: Victor, Bereczky, Veres, Dobi, Mihályfi Ernő és Makkai Sándor is. A beszélgetést végül Veres egy Ravaszhoz intézett burkoltnak szánt, de mindenki számára egyértelmű célzásra futtatja ki, amibe egyaránt beleérthető a baráti jótanács, de a fenyegetés is. Veres szerint egyházi vezetőktől el lehet várni az a bölcsességet és „krisztusi áldozatosságot”, hogy amikor személyük politikailag elfogadhatatlanná válik, hozzák meg a visszavonulás áldozatát és idézem: „ne várják meg, hogy a politikai erők brutalitása érvényesüljön.”¹³ Ravasz nyíltan válaszol a burkolt üzenetre és a köztársasági elnök, püspöktársai, a miniszterek és minden jelenlévő előtt megerősíti, hogy az év végével amúgy is vissza akart vonulni, ehhez továbbra is tartja magát. Ne zavarják fel az egyház nyugalma a sürgetéssel, hisz ez nekik sem érdekük.

Nem kell azonban sokat várni arra, hogy „a politikai erők brutalitása érvényesüljön.” Péter János – Ravaszos kifejezéssel – a „herold”, a fullajtár. Három nap múlva (Április 11-én) Rákosi vele üzen, hogy ő nem vár az év végéig, ragaszkodik Ravasz *azonnali* lemondásához. A pártelnök az utódlási szándékokkal is tisztában van. Muraközy, Szabó Imre, Makkai nem jöhetnek szóba. Bereczky Alberttel hajlandó lesz majd tárgyalni. Végül Péter felveti a Rákosival való személyes találkozás lehetőségét, aminek Ravasz kész eleget tenni.

Kevesebb mint egy hónappal a salgótarjáni püspökszentelés, a támadás megindulása után, találkozik egymással a püspök és a pártelnök. Április 14-én, 10-től délig, a Parlament egyik tárgyalójában folyik le a beszélgetés, Ravasz kifejezése szerint: „udvarias formák között, de súlyos tartalommal.”¹⁴

Rákosi bevallotta, hogy ő már 1945-ben tervezte Ravasznak, mint a „Horthy-Magyarország keresztény főpapjának” a félreállítását és felelősségre vonását, de „Tildyék” kérésére akkor még elálltak ettől a tervtől.¹⁵ Most viszont „a kormányzat szükségesnek látja, hogy ön a református egyház vezetésétől visszavonuljon. [...] A döntés természetesen az Ön dolga, de tudnia kell, hogy a visszautasítást hadüzenetnek tekintjük [...]”¹⁶ Utódként Rákosi egyedül Bereczkyt tartotta alkalmasnak és felszólította Ravaszt, hogy „választassa meg.”

¹¹ Pap: *Tíz év*, 59–62.

¹² Ravasz: *Emlékezéseim*

¹³ Uo., 339.

¹⁴ Uo., 341.

¹⁵ Uo., 342.

¹⁶ Uo., 343.

Ravaszi emlékiratai alapján egy olyan képet alakíthatunk, mint aki hideg racionalizmussal, egykedvűen, már-már flegmatikusan megy végig ezen a folyamaton. Többet enged meglátni Pap László visszaemlékezése, aki a Rákosinál tett látogatás másnapján találkozott Ravasszal: „Amikor bementem hozzá, mindjárt láttam, hogy valami történt, mert *nagyon összetörtnek* látszott, s a *hangja is erősen fátyolozott* volt.”¹⁷

Ravasz – a Rákosi által diktált terminus alapján – április végén konventi és zsinati elnöki tisztségéről mondott le, május 11-re pedig rendkívüli egyházkerületi közgyűlést hívott össze, amelyen bejelentette püspöki tisztéről való lemondását is.

„Kényszerítés volt-e lemondásom?” – teszi fel emlékirataiban a kérdést Ravasz – „döntse el magára nézve az olvasó.” – folytatja – „Én azt mondom nem [volt kényszerítés], mert nekem szabad volt a felszólításra nemet mondanom s vállalni a legalább 15 évre szóló börtönbüntetést. Inkább okos voltam, mint erős.”¹⁸

Van, aki felrója Ravasznak, hogy nem volt egy mártír alkat, megfutamodott. Nem volt erős – bevallja ő is. De talán a lehető legbölcsebb döntést hozta meg. Rákosival való beszélgetésének másnapján Pap Lászlónak úgy érvelt, hogy valóban szándékában volt az év végi lemondás, ezért az, hogy most ez néhány hónappal előbb történik meg nem éri meg, hogy belevigye egyházát egy olyan harcba, amelynek a jelenlegi erőviszonyok között csak két végeredménye lehet: „a katakombába szorulás vagy a dicstelen fegyverletétel.”¹⁹

Mondják, hogy a hőst a jó katonától az különbözteti meg, hogy a jó katona megéri a másnapot. Ravasz az utóbbi, megérte a másnapot, „ismerős hang” maradt, tovább szolgált, alkotott, hatott. Ott és úgy, ahogy lehetett. Püspöki búcsúbeszédében kiemelte, hogy milyen nagyra tartja, hogy lelkipásztori-igehirdetői szolgálatában megmaradhat, sőt ebben talán meg is erősödhet, mert már nem nyugszanak vállán az egyházkormányzás kötelmei.

Elcsukló hangon lediktált búcsúbeszédének záró sorai ezek: „Tudom, hogy tetteinkért felelősséggel tartozunk a történelemnek és felelősséggel tartozunk Istennek. A történelem ítéletét felemelt fővel várom, Isten ítéletét arca borulva hordozom abban a reményben, hogy irgalmas lesz hozzám. Azért, aki énénem is meghalt a kereszten [...] Szívemet mérhetetlen hála tölti el, hogy szabad volt szolgálnom. Megköszönök minden jó szót, segítséget, meleg pillantást, minden imádságot. Megköszönök és megáldok minden sebet, amit kaptam; megkövetek mindenkit, akit megbántottam s derült szívvel elmegyek az én hű és örök Gazdám békességébe.”²⁰

¹⁷ Pap: *Tíz év*, 63.

¹⁸ Ravasz: *Emlékezéseim*, 344.

¹⁹ Pap: *Tíz év*, 63.

²⁰ Ravasz: *Emlékezéseim*, 349.